

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

bangų purslai

2014-03-13

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Teisė

AUTORIUS: Vilius Mizaras

DATA: 2014-03

Viliaus MIZARO biografinė esė apie iš Biržų kilusį teisės mokslų daktarą, profesorių Joną BERGHOLČĄ (1934–2003), kurio vaisingiausi veiklos metai prabėgo Latvijoje. Už idėją įamžinti Jono Bergholco atminimą autorius dėkingas biržiečiui kraštotyrininkui Jonui Dagiliui.

Pirmieji ką tik pamelžto pieno lašai, aišku, katinui, kuris jau laukdamas glaustosi. Po to – į „cilindriuką“. Jį virve ar grandine nuleis į šulinį. O kas liko – gryčion. Šilto gerti, „zacirkai“ užlieti ar padėti rauginti.

Šaltam šuliny pienas gerai išsilaiko, o paviršiuį grietinėlė nusistoja. Tą grietinėlę atskirti lengva leidžiant pieną per „cilindriuko“ apačioje įtaisytą kranelį ar vamzdelį, užkišamą kamšteliu, ir žiūrint į virš jo esantį siaurą vertikalų stikliuką.

Tas stikliukas, tiksliau – konstrukcija, kur jis įtaisytas, yra svarbiausia, bet ir jautriausia „cilindriuko“ vieta. Ima jis kuriame nors taške ir prarūdija. O pro rūdžių išėstą skylutę pienas prasisunkia į šulinį ir sugadina vandenį. Tada semk jį visą iki pat dugno.

Jau skylėtus ar dar tik rūdžių dėmele pažymėtus „cilindriukus“ moterys nešdavo pas mano tėtį lituoti. Daugeliui „cilindriukų“ jis yra amžių prailginęs, bet kartais būdavo atnešamas ir toks, kuriam pagelbėti nebesugebėdavo. Tada sakydavo: šitą gali sutaisyti tik „blėkorius Berkaltas“. Ir paaiškindavo, kur jis gyvena – Biržuose, Kęstučio ir Kudirkos gatvių kampe.

Tikros to meistro pavardės – Bergholcas – kaimo žmonės neištardavo. Ir ne tik kaimo žmonės. O tas pavardės iškraipymas ypač nepatikdavo meistro sūnui Jonui.

Daug vėliau, kai jau dirbau Biržų laikraščio redakcijoje, Nemunėlio Radvilišky buvo kažkokia šventė ar susirinkimas. Į redakcijos mašiną paėmėm ir du ten reikalingus žmones – rajono tarybos vykdomojo komiteto sekretorių Joną Bergholčą ir pieninės vyriausiąją technologą Blėkaitį (jo vardą užmiršau). Jonas iš tribūnos sakė kalbą, aš jį

ten net nufotografavau, o vėliau šio „didmiesčio“ meras Valentinas Karosas grupei svečių surengė vaišes. Stiprus buvo Valentino alus. Ir Jonas su Blėkaičiu kiek padaugino.

Moskvičiuje aš atsisėdau šalia vairuotojo, o jiedu – antroje sėdynėje. Blėkaitis pasisuka į Joną ir mandagiai, kaip tada buvo įprasta, kreipiasi:

– Draugas Berkaltai!

– Aš ne Berkaltas, o Bergholcas, – piktai atkerta Jonas.

Blėkaitis atsiprašo, bet greit užmiršta ir vėl sako:

– Draugas Berkaltai!

Jonas įširsta ir trenkia Blėkaičiui kumščiu. Tas irgi ne pėsčias ir duoda atgal.

Tada vairuotojas Povilas Filipovas randa saliamonišką sprendimą. Pasuka į šalikelę, sustoja ir griežtai pareiškia:

– Jūs čia man mašinos nedaužysit. Išlipkit, pasimuškite, kai nusiraminsit, vėl važiuosim.

Abu išlipa. Atsistoja prie griovio ir atlieka ceremoniją, kurią atlieka visi vyrai, daugiau alaus paėmę. Ir pradeda labai draugiškai šnekėtis. Paspaudžia vienas kitam rankas, sulipa, ir Blėkaitis vėl mandagiai sako:

– Draugas Berkaltai!

Mūsų moskvičiukas sudreba dar smarkiau. Belieka viena išeitis – man atsigręžus bandyti laikyti juos už rankų.

Šiaip taip parvažiavom į Biržus. Blėkaitį išlaipinom tuščioj Jovaro gatvėj prie jo namo. O Jonas gyvena daugiaaukščiam, ir jo būklė kaimynėms sukėlė kalbų.

Iš kur atsirado Biržuose tokia vietiniams sunkiai ištariama pavardė? Jono ir jo brolių – Voldžio ir Artūro – tėvai buvo atsikėlę iš Latvijos miesto Kuldygos. Iš ten buvo kilusi ir garsi rusų poetė Olga Bergholc. Jonui pasidarė įdomu, ar jie ne giminės. Būdamas Leningrade, susirado jos seserį ir iš jos sužinojo, kad Kuldygoje kadaise gyvenę net apie 80 Bergholcų šeimų. Maždaug po vienodai trijų tautybių – lat-vių, vokiečių ir žydų. Poetės šeima laikiusi save vokiečiais. Jono tėvai šnekėjo tarpusavy latviškai. Tačiau nei savo giminystės su poete, nei savo tikros tautybės Jonas taip iki galo ir neišsiaiškino. Bet visą gyvenimą buvo ir liko biržiečiu. Jau „prisijungęs“ prie interneto, vis ieškodavo žinių apie Biržus, o ką suradęs įdomesnio, tuoj skambindavo ir man. Didžiavosi iš Biržų krašto kilusiais žmonėmis, žinomais savo nuopelnais Latvijos politikai, kultūrai, ypač teatro menui.

Kai atėjau dirbti į Biržų redakciją, visas kolektyvas su pagarba minėjo buvusį bendradarbį Joną Bergholcą. Pavardę visi ištardavo teisingai. Pats Jonas buvo išėjęs į komjaunimo komitetą instruktoriauti, bet užsukdavo ir į redakciją. Prisimenu, kaip pamačiau pirmą kartą: įėjo juodaplaukis besišypsantis vaikinukas, ir kolegė Nijolė Nastopkienė mus supažindino. Taip prasidėjo mūsų draugystė, trukusi iki pat jo

mirties. Pasitaikė toje draugystėje ir pertraukų – abiejų charakteriai buvo ne cukriniai.

Kolega Tautvydas Nastopka, mėgęs prisiminti pikantiškus nuotykius, pasakojo, kaip redakcija gavo tų laikų technikos pasididžiavimą: „emką“ („M-72“) – motociklą su priekaba. Pirmasis tą motociklą pasišovė išbandyti Jonas. Bet, neipratęs tokio vairuoti, įvažiavo į tvorą ir apsivertė. Motociklui nieko blogo neatsitiko, bet Jonas susitrenkė nugarą.

Sutrenkimo vietoje Jonui ėmė augti riebalų sluoksnis, primenantis kuprą. Kas kelinti metai guldavo ligoninėn jo nugramdyti. Bet jau tapęs žinomu mokslininku, tam gramdymui nutarė nebegaisti laiko, tik nusipirkdavo vis didesnę švarką.

Po susipažinimo redakcijoj ir dar kelių nereikšmingų susitikimų Jonas iš mano akiračio dingo. Žinojau, kad jis vedė mano klasiokę Janiną, baigė teisę ir buvo paskirtas Dusetų rajono teisėju ar net teismo pirmininku. Bet tą Dusetų rajoną panaikino, ir Jonas vėl pasirodė Biržuose eiti jau minėtas rajono vykdomojo komiteto sekretoriaus pareigas.

Jonui ir Janinai gimė Astra. Ją vienintelį kartą, jau su dviem suaugusiom dukrom (labai gražiom, kaip ir Janina jaunystėje), sutikau per Jono laidotuves. Tarpusavio santykiai Jonui ir Janinai nesiklijavo, ir jis, viską metęs, išvažiavo į šiaurę, rodos, į Murmansko sritį.

Kai grįžo, – jau į Latviją, – susižavėjęs pasakodavo apie tų vietų gamtą – tundrą, elnius ir kitus žvėris, ypač apie sraunius švarius upelius su daugybe žuvų. Ta šiaurė ir nulėmė tolesnį jo gyvenimą – visą pagrindinę savo veiklą nutarė skirti gamtos apsaugai.

Gamta traukė Joną ir dar gyvenantį Biržuose. Ypač Širvėnos ežeras.

Pirmosios Biržų laikraštyje man buvo fotokorespondento pareigos. Su jomis man atiteko ir keli redakcijos fotoaparatai, tarp jų vienas neveikiantis – „Kijevas“. Kolegos juokdamiesi pasakodavo, kodėl jis neveikia.

Vyresni biržiečiai gal dar prisimena plaukymo baseiną ežere. Ten vykdavo visokios šventės ir varžybos. Jonas, užsikabinęs „Kijevą“, ėjo tokio vieno sambūrio fotografuoti. Bet žmonių susirinko labai daug, baseino konstrukcijos neišlaikė, ir visi, kartu ir Jonas, sukrito į vandenį.

Jonas išdžiūvo ir vėl straipsnius rašė, bet „Kijevas“, kad ir išdžiovintas, nebeveikė.

Viena rimčiausių ir žinomiausių to meto Jono idėjų – pastatyti prie to ežero jachtklubą. Mėgino sudominti jo statyba savo viršininką, vykdomojo komiteto pirmininką Joną Kairelį, bet šis nesiryžo tam reikalui skirti lėšų.

Kairelio pavaduotoju dirbo buvęs pedagogas Jonas Karosas. Jį Jonas irgi užkrėtė savo idėja, ir abu sudarė planą: kai Kairelis išeis atostogų ir paliks Karosui savo įgaliojimus, visus jachtklubo statybai reikalingus popierius pasirašys jis.

Kai grįžo į darbą Kairelis, buvo ne tik popieriai sutvarkyti, bet ir jachtklubas pradėtas statyti. Truputį pyko ant savo pavaldinių, bet, žinau, jų santykiai liko geri.

Jachtklubas sutelkė nemaža būriuotojų, daugelis, atėję pasideginti ar nusimaudyti, galėjo atsigaivinti bufete prie pastogėje sustatytų staliukų. O viso jachtklubo siela tapo viename kambary įsikūręs knygų irišėjas ir valčių nuomotojas, vienas šauniasių šio pasaulio vyrų Romas Dumbrauskas.

Laikai keitėsi, kažkam tas jachtklubas užkliuvo ir buvo nugriautas. Atvažiuom kartą su Jonu ir dar radom likusius jo pamatus. Nufotografavau jį atsisėdusį ant jų ir visai nuliūdusį.

Pernai, važiuodamas iš Biržų, užsukau pas jau nebegalintį pavaikščioti Romą rankos paspausti. Ir iš karto krito į akis ant sienos kabantis didokas paveikslas – jachtklubas visame savo gražume, su savo bokštu ir reformatų bažnyčios bokštu fone. Skėsčiojo Romas rankomis, nesuprasdamas, kam jį, visai gerą, tvirtą pastatą, reikėjo nugriauti.

Kartu ir nudžiugino, ir nuliūdino Joną jau po daugelio metų jo skelbtos iniciatyvos įgyvendinimas. Jis pradėjo domėtis Europos nacionaliniais parkais ir kartą, grįžęs iš Švedijos, kur lankėsi garsiajame Skansene, padarė išvadą, kad apie Biržus gamta dar įdomesnė: ir karstinės įgriuvos, ir dolomitai, ir upės, vaizdingi ežerai ežeriukai. Tai kodėl neįkūrus Biržų krašto nacionalinio parko? Pats pradėjo apie tai rašyti spaudoje, ragino rašyti mane, Petrą Skodžių, kuriam Jono užsidegimas net buvo įkyrėjęs.

Nežinau, kur jis tuo klausimu kalbėjo Vilniuje, specialiai važiavo į Biržus susitikti su to meto rajono vykdomojo komiteto pirmininku Vytautu Zurba. Su juo susiskambino, atvažiavo sutartu laiku, bet Zurbos darbe nebuvo. Vaikštinėjo po miestą, kas valandą užeidamas į vykdomąjį komitetą, ne tiek piktas, kiek liūdnas dėl tokios jam kaip žmogui vietinio viršininkėlio nepagarbos. Tą Zurbą jis vis dėlto nutvėrė, bet parko steigimu nesudomino.

Tačiau Jono pasėta sėkla vis dėlto sudygo.

Skambina man kartą biržietis Augustas Vaitaitis ir klausia, kodėl aš nebuvo Biržų regioninio parko atidaryme. Susirinkę daug žmonių, sakę kalbas.

– O ką kalbėjo Bergholcas? – klausiu.

– O Bergholco nebuvo, – atsakė Augustas.

Nustebau. Galvoju, gal staiga susirgo, kad nenuvažiavo pats ir man nepranešė? Net neskambinęs važiavau tikrinti.

Jonas sutiko mane sveikas ir linksmas. Apie parko, nors ir ne nacionalinio, atidarymo šventę jis nieko nežinojo. Kai apie ją pranešiau, susimąstė ir ištarė vieną žodį:

– Arkliai!

Patylėjęs ir pagalvojęs, vėl pasakė:

– Bet vis dėlto įsteigė. Tokį įvykį reikia atšvęsti.

Ir išėjo krautuvėn butelio pirkti.

Geriant butelį, Jonas tylėjo. Prie jo, visada aktyvaus ir kalbaus, tylėjimo nebuvo įpratęs. Jaučiau, kaip jam buvo skaudu, kad kažkas pasisavino jo idėją ir net į parko steigimo šventę nepakvietė.

Kiek peršokau įvykiams už akių ir nepapasakojau, kaip su Jonu, jau grįžusiu iš šiaurės, vėl susitikau. Kartą Rygoje gyvenanti buvusi biržietė Regina linksmi pranešė, kad jos draugė Katia ištekėjo už Jono, irgi buvusio biržiečio. Pavardę ji taip pat ištare neteisingai, bet aš iš karto supratau, koks tai Jonas.

Abu ilgokai nesusitikom, bet apie jų gyvenimą mane apšviesdavo Regina.

Apsigyveno Jonas su Katia Rygos centre, šešių kvadratinų metrų komunalinio buto kambarėlyje. Jonas su krūvomis popierių, Katia su mezgimo mašina. Greit prireikė vietos ir gimusio sūnaus Andrio lovelei. Sunku įsivaizduoti, kaip jie visi ten sutilpdavo. Bet jau tada Jonas pradėjo rengti disertaciją.

Katia (dokumentuose Jekaterina) verta atskirai paminėti. Išvaizdi šviesiaplaukė sibirietė, idealiai išmokusi latviškai ir pramokusi lietuviškai, ji prisiėmė visus šeimos rūpesčius. Jonui nereikėjo sukti galvos nei ką valgyti, nei kaip kokią dieną rengtis, – viską žinojo Katia. Kai Jonas kur užsisėdėjęs primiršdavo laiku namo sugrįžti, Katia irgi jį telefonais susiieškodavo.

O kas iš buvusių pas Joną neprisimena garsiųjų Katios kotletų? Nemėgstu šio patiekalo ir niekur jo neužsisakau. Bet Katios kotletai!..

Savo knygas Jonas dedikuodavo dukrai, sūnui, anūkams. Paskutinę, gražiausiai poligrafiškai apipavidalintą, dedikavo žmonai. Išėjo ji jau po Jono mirties.

Nebežinau, kurie galėjo būti metai tą popietę, kai įlipau Rygoje į Biržų autobusą. Man jau sėdint, įlipo ir Jonas. Iš karto abu vienas kitą pažinom. Kalbėjom iki pat Biržų be pertraukos ir pasakėm tik po mažą dalelę to, ką vienas kitam galėjom ir norėjom pasakyti. Nors buvom dar apyjauniai, bet gyvenimas jau buvo spėjęs mus pavėtyti ir pamėtyti.

Aš Jonui papasakojau, kad jau irgi buvau trumpam apsigyvenęs Rygoje. Niekur nenorėjau keltis iš Lietuvos, bet nusibodo trankytis pakampiais, nuomojant kambariūkščius ar lovos vietas. Sau butą gauti neturėjau vilties. Bet Rygoje gyvenančios pusseserės Renė ir Danutė pakišo mintį – persikelk į Rygą, įsidarbinsi ir butą gausi greičiau negu Lietuvoj. O paskui, jei norėsi, galėsi keistis į Lietuvą.

Jų mintim pasinaudojau, bet Rygoje lengviau butus duodavo darbininkams. O aš greit įsitikinau, kad dėl nekokios sveikatos fizinio darbo dirbti negalėsiu, ir vėl grįžau į Biržus.

Jonui mano pusseserių mintis pasirodė gera, ir jis siūlė dar kartą pabandyti. Dirbo jis tada Žemės ūkio ministerijoje ir per ją jau buvo gavęs butą Kekavoje, netoli Rygos į Lietuvos pusę. Žadėjo pas save ir priregistruoti, ir padėti įsidarbinti.

Tarybiniais laikais, norint prisiregistruoti, reikėjo sanitarinės normos, liaudiškai

tariant – kvadratūros. Pas Joną pritrūko, rodos, keturių metrų. Bet atsirado jo šefo draugas, Rygos rajono milicijos skyriaus viršininkas Deičas, kuris ant mano pareiškimo užrašė teigiamą rezoliuciją. Vėliau, vis didindamas mokslinius laipsnius, Jonas gavo ir didelį butą, kur priregistravo ir mano tėvus.

Darbus nuvykęs susiradau pats. Pats, nors sunkiai ir sudėtingai, išsikovojau ir butą. Greitai daviau skelbimą į laik-raštį, kad noriu jį keisti į Vilnių. Ir buvau nustebintas, kad atsišaukė tik vienas, siūlė mažesnę butą ir dar prašė primokėti. Taip ilgiems metams ir įstrigau Rygoje.

Apsigyvenęs Rygoje, su Jonu susitikdavau jau dažnai. Nebepresimenu, ar Žemės ūkio ministerijoje, ar greta esančiame Vadovaujančių darbuotojų kvalifikacijos kėlimo institute (Jonas vėliau, tik į kitas patalpas, ten ir dirbti persikėlė) buvo valgykla be jokio užrašo iš gatvės pusės, kur skaniai ir pigiai maitindavo. Joje pietaudavom trise. Trečias – Viktoras Vinogradovas. Jis anksčiau dėstė Irkutsko universitete, bet išimylėjo rygietę, persikėlė pas ją ir tapo Jono kolega.

Ta jo rygietė buvo labai simpatiška ir fotogeniška, ir aš mėgau ją fotografuoti. Viktoras net ėmė pavyduliauti ir norėjo „išstremti“ mane į Sibirą.

Turėjo jis sibirietį draugą – poetą Jevgenijų Jevtušenką. Poetas sumanė pakeliauti pluoštu po Jenisiejų ir tai kelionei įamžinti ieškojo fotografo. Noris iš Pabaltijo. Nustebau: negi Rusijoje mažai fotografų? Bet, Viktoro aiškinimu, poetas girdėjęs, kad Pabaltijo fotografai negeria, taigi gerai savo darbą atliks.

Viktorui mano nuotraukos patiko, matė, kad aš gana abejingas alkoholiui, todėl siūlė plaukti su poetu. Viliojo mane tokia kelionė, bet supratau, kad ji ne mano sveikatai. Ypač bus bėdų dėl nuo jaunystės kankinančios nemigos.

Poetas, kaip vėliau skaičiau spaudoje, fotografo ar neberado, ar pergalvojo ieškoti, bet pasiėmė Japonijoje pirktą savo „Nikoną“ ir fotografavo pats. Paskui rengė tų nuotraukų parodas.

Jonas irgi daug keliavo. Kur benukeliaudamas, ieškojo lietuvių, latvių ar kitų iš šios pusės.

Baikalo saloje Olchon nei latvių, nei estų neberado, bet vieną lietuvį dar sutiko, minėjo ir pavardę. Kai paklausęs, kodėl, kai visi gali grįžti į tėvynę, jis pasiliko, tai paaiškines: Kaune dar gyvenęs tas, kuris jį įskundė. Jei nuvažiuos, pasigers ir užmuš jį. Ir sės į kalėjimą. Todėl geriau nerizikuosias.

Už Tarybų Sąjungos ribų tada retai ką išleisdavo. Bet Joną išleido į Lenkiją – ten kare žuvusio brolio Voldžio kapo aplankyti. Vėlesnių Jono kelionių nebesuskaičiuosi: ir plaukymas laivais programos „Taika okeanams“ ribose, ir seminarai, simpoziumai, paskaitos įvairiose šalyse. Kartą, grįžęs iš Kopenhagos, tylom paklojo man savo kambary ant stalo du mašinraščius. Tai buvo daug kieno, bet ne su visais aptariamų garsiųjų Molotovo–Ribbentropo pakto ir slaptojo protokolo faksimilės.

Ilgai galvojęs, imti ar neimti, nes kartais vežamus popierius tikrindavo Vokietijos, tada vadinamos demokratine, pasienyje. Vis dėlto surizikavo ir paėmė. Kelionėje padėjęs

įdomus atsitiktinumas.

Įsikalbėjęs su bendrakeleiviu – Danijoje dirbančiu Tarybų Sąjungos diplomatu, tuometinio TSKP generalinio sekretoriaus bendrapavardžiu. Tas Jonui pasirodė esąs protingas vyras, ir jis prisipažino jam, ką vežąs ir dėl ko baiminasi. Kaimynas pasiūlė: tegu tuos pavojingus popierius atiduoda jam, diplomatų portfelių netikrina. Nepatikrinę ir Jono, bet bendrakeleiviui jis vis tiek buvo labai dėkingas.

Su vienu už okeano dirbusiu diplomatu kelias valandas bendravau Jono bute. Daug įdomių dalykų sužinojau iš jo apie užsienio šalis ir buvau nustebintas, kad jis atvirai visai nekaip atsiliepia apie savo valstybę, kuriai atstovauja.

Kelionėse Jonas susipažindavo su įvairiais įdomiais žmonėmis. Grįžęs iš JAV, man pasakojo, kaip susipažino su savo kolege teisininke, įžymaus vokiečių rašytojo Thomo Manno dukterimi Elisabeth Mann-Borgese, Tarptautinio okeanų instituto įkūrėja. Nidoje esančio jų namelio jina neprisimenanti, buvusi dar maža. O aš tą namelį buvau nufotografavęs iš įvairių pusių. Kelias nuotraukas Jonas nusiuntė jai, už ką ši ir jam, ir man labai dėkojo.

Pasikvietė į kažkokį tarptautinį renginį Jonas ją ir į Rygą, supažindino ir mane. Deja, angliškai ji šnekėjo greitakalbe, ir aš beveik nieko nesupratau. Versti nei Jonui, nei jo tik minučiukei pakviestam vertėjui nebuvo laiko. Skėstelėjom abu rankomis ir, nusišypoję vienas kitam, išsiskyrėm.

Į Jono ir kolegų organizuojamus simpoziumus, seminarus ar kitaip vadinamus renginius suvažiuodavo teisininkai, geografs, kitų su ekologija susijusių sričių specialistai iš įvairių pasaulio šalių. Mane Jonas tenai kviesdavo kaip fotografą – ir oficialioms ceremonijoms, ir per pertraukas vykstantiems pokalbiams įamžinti. Taip susipažinau ar net ilgiau pabendrau su ne vienu pasaulinį garsą įgijusiu mokslininku. Iki šiol prisimenu ilgesnius pokalbius su labai inteligentišku ir, kaip pasirodė, per daug Baltijos žmones gerbusiu, tik greit jais nusivylusiu vyru, Tomsko universiteto dėstytoju, vėliau pirmuoju potarybinės Rusijos Federacijos generaliniu prokuroru Aleksejumi Kazanniku, net kelis susitikimus su Didžiosios Britanijos politologu Williamu Butleriu. Pastarasis politinių pokyčių metais, turėdamas įtaką tarp didžiųjų valstybių vadovų, yra padėjęs ir Lietuvai. Tik Lietuvos politikai jo nuopelnus iki šiol nutyli, priskirdami juos sau.

Fotografuodavo Jonas ir pats. Iš užsienio kelionių dar nespalvotos fotografijos laikais atsiveždavo po keletą filmukų, o aš turėdavau juos ryškinti ir daryti nuotraukas. Pridarydavau nuotraukų ir iš intymesnių Jono progų. Ypač prisimenu fotografavimą „laistant“ jo, rodos, dar kandidato, disertaciją.

Atvažiuom žiemą į kažkokią suomių pirtį prie snieguoto, bet vidury dar neužšalusio upelio. Išsikaitinom toj pirty ir nuogi bėgom į upelį pasinerti. Aš pasičiupau ir priepirty paliktą (kad objektyvas neaprasotų) fotoaparata „Zenit“ ir bėgau paskutinis. Bet bėgančių žmonių nesimatė – visi buvo apsigaubę garų kamuoliais. Vis dėlto padariau keletą kadru. Ir tos nuotraukos buvo labai populiarios, turėjau spausdinti papildomai. Mat po garų kamuoliais buvo ryškios tik basos kojos. Visi žiūrėjo ir ginčydami

sprendė, kieno kurios.

Su tais „laistymais“ jam ne visada gerai išeidavo. Buvo ne vienoj šaly pripažintas teisininkas, bet aritmetika jam sekėsi prastai – ne visada apskaičiuodavo, po kelintos taurelės sustoti. Dėl to jį kaip kartais nemažai išgeriantį kai kas prisimena Biržuose ir pasišaipto.

Pavargęs po ilgesnių kelionių, studentų egzaminų, knygos užbaigimo ar kitų įtemptų darbų, Jonas važiuodavo į Biržus „atsipalaiduoti“. Imdavo meškere, plaukdavo į ežerą, o prisižvejojęs mėgo su draugais ir taurelę išmesti. Rygoje tą jo silpnybę kolegos, net studentai suprasedavo ir atleisdavo.

Prisimenu įdomų atvejį. 2001 metais Kembridžo biografijų centras jam suteikė Metų žmogaus titulą. Atsiuntė labai gražų medalį, diplomą, dar kažkokius popierius. Tokius dalykus, aišku, irgi reikia „aplaistyti“.

Jono darbovietė, kuri dabar vadinasi Baltijos tarptautinė akademija, susirinko Latvijos universiteto, Kultūros akademijos, kitų aukštųjų mokyklų atstovai, žinomi teisininkai ir būrys man nematytų. Sveikino, teikė dovanas. Po oficialiosios dalies Jonas davė ženklą valgyklos darbuotojoms, ir jos nukrovė stalus valgiais ir gėrimais.

Kompanija mažėjo, bet stalai lūžo nuo vaisių. Jonas irgi „atsipalaidavo“. Jis tai numatė pats ir buvo atsivežęs kaimyną, kad jo mašiną parvairuotų.

Kai nutarėm baigti, Jonas su savo seniai begramdytos nugaros svoriu nebegalėjo nuo stalo atsikelti. Patys irgi nepajėgėm padėti, todėl pašaukėm pagalbon stipresnius studentus. Pavesti Joną ir jiems neišėjo, todėl, paėmę už kojų ir rankų, nešte nešė. Aš su jo klaipėdiečiu kolega Henriku Butkum ėjau iš paskos ir pamačiau, kad abiejose koridoriaus pusėse stovi studentų ir studenčių garbės sargyba. Tokia pat eilė stovėjo ir lauke iki pat atidarytų Jono automobilio durų. Tyčia įdėmiai juos stebėjau, bet nė vieno veide nepamačiau pašaipios šypsenos. Tada supratau, kad jie savo profesoriui rodo tikrą pagarbą.

Kitą dieną Jonas, kaip sužinojau paskambinęs jo kolegai, vėl žvalus skaitė paskaitas.

Į darbovietę Jonas įeidavo iškėlęs iš mašinos didelį ir sunkų, popierių prikimštą „diplomata“. Jame viskas netilpdavo, todėl popierių prisikraudavo ir į kišenes. Studentai juokaudavo, kad profesoriaus kišenos visada prikimštos idėjų.

Tų idėjų jam iš tikro niekada netrūkdavo. Jas jis piršdavo ir kitiems ir kartais nervindavosi, jei kas jo nepalaiko. Nepalaikiau kai kurių ir aš, dėl to mūsų santykiuose pasitaikydavo ir pertraukų. Ne visada jam darbovietėse gerai klostydavosi ir santykiai su kolegomis ar viršininkais, ir aš truputį įtariu, kad tame klostymesi kartais būdavo kaltas ir jo persistengimas ar per greitas ir ne visada objektyvus kitų vertinimas. Yra žmonių, kurių emocijos dažnokai užbėga intelektui į priekį, ir tas intelektas ant jų suklumpa. Jonas buvo iš tokių, nors dažniausiai ir praktiškuose dalykuose jam nepritrūkdavo logikos.

1976-ųjų rudenį man į darbovietę paskambino apie mano tėvo mirtį. Pats savo mašinos nebeturėjau, o susirošti ir paspėti į autobusą nebegalėjau. Skambinau Jonui. Ir jis,

aišku, nuvežti neatsisakė.

Biržuose, privažiuojus Kęstučio gatve pašta, reikėjo sukti į kairę, bet Jonas pasuko į dešinę. Neatsakydamas į mano klausimą, kodėl taip daro, jis įvažiavo į restorano kiemą, sustojo ir įsakė:

- Lipk. Pirmiausia tu turi gerai pavalgyt ir išgert šimtą gramų.

Pats, nieko neklausdamas, man užsakė valgį, kavą ir stikliuką. Ir tas pasistiprinimas man sunkią valandą iš tikro labai padėjo.

Jonas buvo įsteigęs tarptautinį ekologinį fondą „Via Baltica“. Taip sutapo, kad patalpas tam fondui jis gavo tų pačių gatvių kampe, kur anksčiau su Katia gyveno jau minėtame mažame kambarėlyje. Mėgindavau tenai pas jį užėiti, bet pasišnekėti negalėdavau – jis visada buvo apsuptas įvairiakalbių žmonių ar „kabėdavo ant telefono“. Jei ko reikdavo, palikdavau raštelį kitam kambariui jo padėjėjai, kad neužmirštų man paskambinti. Bet kartą jis tenai vieną pavakarį, kai lankytojų nebebūdavo, pasikvietė mane pats. Sakė turįs pasiūlymą.

Sumanė jis leisti ekologinį žurnalą „Baltica“. Iš pradžių latvių ir rusų kalbom, paskui ir lietuvių, o vėliau gal ir estų. Man siūlęs būti to žurnalo redaktorium. Buvo numatęs ir pavaduotoją, ir techninius darbuotojus, surašęs ir algų skaičius.

Ta jo idėja man pasirodė graži, bet neįgyvendinama. Iš karto pamačiau, kad trūks ir darbuotojų, ir lėšų, ir redaktorių atsiskaitymai. Emocingas Jonas iš pradžių supyko, bet apsiraminęs davė laiko pagalvoti.

Derėjomės telefonais. Man kategoriškai atsisakius, paprašė sudaryti nors savą leidimo išlaidų sąmatą. Tą sąmatą, pasitaręs su pažįstamais Spaudos rūmų ir Pavyzdinės spaustuvės darbuotojais, sudariau. Kaip vėliau Jonas prisipažino, jo prašymu sąmatas darė dar du, ir visos trys beveik sutapo. Todėl jis ir ant manęs beveik nustojo pykti.

Bet vieną žurnalo numerį, redaguotą jo numatyto mano pavaduotojo, latvių kalba Jonas vis dėlto išleido. Geras buvo žurnalas, maždaug Lietuvoje ėjusių „Jaunimo gretų“ formato ir apimties, sudarytas iš mokslininkų analitinių straipsnių, gerų fotografų iliustruotas. Bet... per daug rimtas. O rimtus žurnalus jau tada mažai kas pirko.

Vienas bendras pažįstamas prisipažino, kad netyčia nutvėrė Joną, savo mašina važinėjantį po Latviją ir bandantį tą žurnalą pardavinėti. Jam pačiam apie tai niekada neužsiminiau, nenorėjau skaudinti.

Jono sūnus Andris paaugęs ėmė rinkti pašto ženklus. Jonas jam padėjo ir pats užsikrėtė filatelija. Keliudamas po pasaulį, tų ženklų prisiveždavo daugybę. Sūnaus pomėgiui praėjus, bandė juo nesėkmingai užkrėsti mano dukrą. Dar ir dabar pas ją krūvos Jono dovanotų pašto ženklų.

Visus Latvijos pašto ženklus, nuo pačių pirmųjų, savo fondo „Via Baltica“ vardu Jonas norėjo išleisti atskira brošiūrele. Pasiūliau, kad geriau atrodytų juos atspausdinus fotografiniu būdu. Dailininkas padarė gražų aplanko viršelį, aš jį ir tuos ženklus spausdiniau ir, žmonos padedamas, brošiūravau, bet knygynuose jų taip pat nepirko.

Prisikrovė lagaminą ir vežė į Daniją ar Švediją, tikėdamasis, kad pirks emigrantai latviai. Didžiąją dalį parsivežė atgal.

Iš savo klaidų jis pasimokė ir vėliau net pradėjo mane mokyti. Kai aš ketinau išleisti atsiminimų knygą, jis jau svarstė: tu leisk nedidelėm plonom knygelėm, jei pirmą išpirks – leisi toliau. Paklausiau Jono ir išleidau ploną vien apie vaikystę. Išdovanojau ir pardaviau tik nedidelę tiražo dalį. Tęsti toliau nebemačiau prasmės.

Po tokių jo paties ir mano pamokų Jonas nusprendė: kai jam sueis 70 metų, jis išleis savo prisiminimus 70-čia egzempliorių su spausdintomis kiekviename egzemplioriuje dedikacijomis. Pirmasis egzempliorius būsiąs skirtas man. Deja, tos jo knygos irgi nebesulaukiau.

Minėjau ir kitas Jono knygas, kurias Lietuvoje mažai kas skaitė. Gal tik jo bičiuliai, kuriems dovanojo – minėtas Henrikas Butkus, kaunietis profesorius Vytautas Gudelis... Kitų nežinau. Rašytojas Petras Skodžius prisipažino už dovanas dėkojęs, bet neskaitęs.

Ir jos buvo per daug rimtos. Priešpaskutinė dvitomė su mano žmonos pieštu viršeliu eilinių skaitytoją, matyt, atbaido ir savo ilgu, turinį paaiškinančiu pavadinimu: „Baltija. Socialinė ekologinė plėtra, jūreivystė ir tarptautinė jūrų teisė“. Bet skaityti ją gali kaip romaną. Ypač pirmąjį tomą. Tiek kondensuotų istorinių faktų, ypač apie Lietuvą, mažai kur rasi.

Rašau apie ją ir kiek užriesdamas savo nosį. Kai kurią informaciją jai Jonas ėmė ir iš mano jam paskolintų Lietuvos istorijos knygų.

Dėl paskutinės jo knygos – „Rusų-latvių-lietuvių kalbų jūrinės veiklos teisės terminų žodyno“ – irgi buvom apsipykę. Kaip ir kai kuriais kitais atvejais, jis buvo apie mane per geros nuomonės ir prašė peržiūrėti lietuviškąją teksto dalį. O aš, nesijausdamas pakankamai stiprus, ypač specialioj terminologijoj, atsisakiau. Rekomendavau vieną, paskui kitą Rygoj dirbantį Lietuvos žurnalistą (vienas net tituluodavo save kalbininku), bet jie, po kelis mėnesius medžiagą pas save pralaukė, nieko nepadare. Baigiantis leidyklos duotam įteikimo terminui, supažindinau dar su viena – filologe Danute. Ji darbo ėmėsi greitai ir sąžiningai, bet reikėjo jau labai skubėti, ir paliko klaidų.

Šios savo pačios gražiausios knygos Jonas nebepamatė. Man ją leidykla „Avots“ padovanojo gal mėnesiui praėjus po jo laidotuvių.

Dėl vienos kilnios, bet ne taip, kaip buvom numatę, įgyvendintos Jono idėjos aš savo kaltę jaučiu iki šiol.

Gorbačiovo pertvarkos metais pradėjo Latvijoje atsikurti ar kurtis naujos tautinių mažumų draugijos. Susibūrė rusai, ukrainiečiai, lenkai, žydai, vokiečiai... Apie lietuvių draugiją nieko nesigirdėjo. Ir Jonas ėmė bombarduoti mane – jei jau niekas neorganizuoja, turįs organizuoti aš. Jam, kaip netikram lietuviui, burti lietuvius esą ne visai korektiška, be to, baisiai neturįs laiko. Bet prižadėjo kuo galėsiąs padėti, pirmiausia kalbindamas savo pažįstamus lietuvių kilmės vadovaujančius darbuotojus.

Nedavė jis man ramybės, kol iš tikro nepradėjau judėti. Entuziastų atsirado nemažai ir iš mano giminių, ir iš kitataučių, jaučiančių sentimentų Lietuvai, pusės. Susitariau ir

dėl patalpų susirinkimams Geležinkelininkų kultūros rūmuose, ir dėl vadovavimo renginiams. Viena, vaidinusi nebeprisimenu kokiam Lietuvos liaudies teatre, siūlėsi suburti dramos būrelį, o chorui sutiko vadovauti bent dvi: viena – mano žuvusio draugo, kita – mano pusseserės duktė. Abi turėjo muzikinį išsilavinimą ir kalbėjo lietuviškai, bet pritrūkdamos žodžių. Todėl apsidžiaugė turėsiančios progą išmukti geriau.

Planus pakeitė atsitiktinumas. Į mano darbovietės kiemo namelyje įsikūrusią laidojimo įstaigą atėjo padirbėti pensijon išėjęs lietuvis, irgi Jonas. Įsikalbėjus jis pasipasakojo priklausęs prieškarinei lietuvių draugijai. Apsidžiaugiau ir paprašiau surinkti į krūvą tokius pat.

Vieną vakarą ir susirinkom jo bute: aš, dar dirbantis, ir septyni pensininkai: šeši lietuviai ir vienas Lietuvoj gimęs latvis, kalbininkas ir ilgametis Latvijos universiteto dėstytojas Valteris Subatniekas. Jis ir buvo pats energingiausias ir pradėjo mus, lietuvius, gėdyti, kad iki šiol nesusitelkėm.

Susigėdom, sutarėm pagalvoti ir po savaitės ar dviejų vėl susitikti. Kai susitikom, jie jau buvo pasitarę ir man pasiūlė: draugiją galim steigti, bet tik senųjų, prieškarinių draugijų pagrindu. Jaunesni, jei norės, galės įstoti vėliau.

Sutikau ir vėl, nenumatydamas pasekmių, apsidžiaugiau – juose jau pasirodė ir entuziazmas, ir planai, ir jau būrelį kitų buvo prikalbinę. Galėjom jau draugiją ir registruoti, bet miesto tarybos vykdomajame komitete pareikalavo programos ir įstatų. Dar paaiškino, kad registruoja tik kultūros draugijas, todėl pavadinime būtina įrašyti šį žodį.

Rašyti, aišku, nauji pažįstami pavedė man. O aš visko esu prirašęs, bet tokių raštų net matęs nebuvau. Vėl kreipiausi į Joną.

Jonas ruošėsi kažkur ilgam išvažiuoti, bet naktį parašė ir rytą man atidavė gerą pradžia. Teko tęsti. Pasiskolinau dar dviejų draugijų – žydu ir aklujų – programas, šį tą pridėjau pats nuo savęs ir sulipdžiau, kaip man tada atrodė, visai lietuvišką dokumentą.

Svarstyti to dokumento, kaip rodo išlikęs protokolas, susirinko 23 žmonės. Vesti susirinkimą irgi paprašiau Joną, prie tokių dalykų įpratusį. Visiems punktam, tik su kai kuriais redakciniais pataisymais, buvo pritarta. Iki tos vietos, kur ėjo kalba apie draugijos narius. Mat buvau užrašęs (turiu pasilikęs vieną mašinraščio egzempliorių, todėl galiu tiksliai pacituoti): „Į LLKD narius priimami lietuvių ir kitų tautybių atstovai, kurie domisi lietuvių kultūros klausimais“.

Štai tada ir kilo triukšmas. Dauguma pasipriešino – jokių „kitų tautybių“! Draugijos nariais gali būti tik grynaveisliai lietuviai.

Padėtis buvo ne iš gudriųjų. Priimant vien lietuvius, nariais nebegalėjo būti nei susirinkimą vedęs Jonas, nei patalpas posėdžiauti parūpinęs istorikas Olgertas Aunas, nei didžiausias draugijos steigimo entuziastas šalia mūsų sėdėjęs Valteris Subatniekas. Nebegalėjo būti narėmis nei mano prikalbintos dramos būrelio ir choro vadovės.

Gal skaudžiausiai dėl to išgyveno Jonas. Jis labai norėjo būti su lietuviais. Net per Lietuvos ambasadą bandė veikti, kad priimtų ne tokią griežtą formuluotę. Bet jam nepavyko. Tik metams bėgant draugijoje atsirado ir ne visai lietuviškų pavardžių.

Olģertas vėliau atgaivino irgi prieškary gyvavusią latvių ir lietuvių vienybės draugiją. Į ją įstojom ir mes su Valteriu, ir protokolą rašiusi buvusi biržietė Birutė. Jonas ir numatytos būrelių vadovės niekur nebeįstojo.

Dabar, praėjus nemažai metų, galvoju, kad visa tai man išėjo į naudą. Atkrito man nemėgstami organizavimo ir vadovavimo rūpesčiai, nebereikėjo klausytis greit prasidėjusių brolių lietuvių tarpusavio rietenų. Tik truputį liūdna, kad manim nusivylė daug tikėjęsi iš manęs giminės ir jau aprašytos veiklos laukusios tada dar jaunos ir šaunios moterys. Bet dabar kalba apie Joną.

Daug dar galėčiau apie jį papasakoti. Kaip jis Leningrade ieškojo Juliaus Janonio kapo, rado apleistą ir už savo pinigų pasamdė darbuotoją, kad ravėtų. Kaip vertė apsakymus iš latvių kalbos, bet Lietuvoj jų nespausdino. Kaip vežė iš Londono dovanas žmonai Katiai ir jos draugei Reginai, bet neatvežė jų. Kaip šventėm Jonines ir gimimo dienas. Kaip ieškodavom ir pykdavom nerasdami kavinių, kur galima rūkyti. Arba, kai kuris skubėdavom, susitikdavom prie „Buterbrodinės“ (jei kam nepatinka šis nelietuviškas žodis, tegu išsiverčia pats). Buvo tokios mažos jaukios užteigėlės – duodavo po šimtą gramų ir buterbrodą. Nori antro šimto – vėl imk tą patį duetą.

Arba kaip važiuodavom į Daugpilį, Ventspilį, kur Jonas vedavo visokius renginius ar studentus egzaminuodavo. Į provincijos aukštąsias mokyklas jis važinėdavo daugiausia šeštadieniais ir norėdavo mane kartu imti. Bet aš darydavau savaitės įvykių apžvalgas „Laisvosios Europos“ radijui, ir šeštadieniais, man paskambinę iš Prahos, jas įrašydavo.

Kartą būtinai norėjo prikalbinti, kad važiuočiau kartu į Rezeknę. Mėgau šį miestą, bet važiuoti nenorėjau. Po kelių dienų Jonas paskambino labai susijaudinęs ir pasakojo, kad saulėlydy, važiuojant plentu, jam iš šalutinio keliuko įsirėžė sunkvežimis. Ne tik sulamdė visą tą vietą, kur turėjau sėdėti aš, bet aplamdė net jo dešinią šoną.

Nežinau, ar jis, be minėto nugaros gramdymo, yra kada kreipęsis į gydytojus. Bet apie tą skaudantį šoną man, o gal ir kitiems, kalbėdavo vis dažniau. Paskambina vieną vakarą ir biržietišškai klausia: „Tu nežin, katró pusė jākna?“ Verčiu: „Tu nežinai, kurioj pusėj kepenys?“

Aš nežinojau. Turėjau daug rūpesčių dėl sveikatos, bet ne dėl kepenų. Klausiau virtuvėj kažką kepančią žmoną, mėgusią skaityti medicinos knygas, bet ir ji nežinojo. Patariau vis dėlto eiti pas gydytoją. Jis nuėjo, po to paskambino, kad nusiuntė kraujo išsitiirti.

Dar po dienos ar kitos pakėliau ragelį ir ne iš karto pažinau pasikeitusį Jono balsą. Kraujas esąs labai blogas, gydytoja varo į ligoninę.

Susitarėm – pirmadienį jis guls į ligoninę ir iš ten paskambins, kaip jam ten sekasi. Bet laukiu dieną, antrą, trečią – skambučio nesulaukiu. Ėmiau net pykti, kad žodžio nesilaiko.

Šeštadienį paskambinau pats. Atsiliepė ne jis. Pagalvojau, kad ne ten pataikiau, ir pradėjau latviškai atsiprašinėti. Bet kitapus ragelio prabilo lietuviškai. Tai buvo mano balsą pažinęs jo sūnus Andris, sužinojęs apie tėvo mirtį ir jau atskridęs iš Niujorko.

Jau anksčiau Joną buvo pribloškusi netikėta brolio Arčio (pagal pasą Artūro) mirtis. Artis išgyveno 70 metų. Jonas tada kalbėjo, kad tiek išgyvensias ir jis, o po to gulsiąs šalia tėvų ir brolio. Vėliau pergalvojo. Tų kapų nebebūsią kas prižiūri. Todėl geriau tegu jį sudegina. Taip visiems, pirmiausia Katiai ir sūnui, ir prisakė.

Sudeginom Joną, kelių mėnesių nesulaukusį iki 70-ies, Rygos krematoriume. Sūnus su savo draugu, turėjusiu burlaivį, išplaukė į jūrą ir išbėrė tėvo pelenus. Tai irgi buvo Jono iš anksto prisakyta.

Biržuose, protestantų kapinių vakarų pusėje, išrikiuota ilga eilė kapų, o vidury stovi paminklas su paaiškinimu, kad ten guli Kaufmanų ir Bergholcų šeimos. Nuvažiavęs kartais nueinu ten pastovėti ir patylėti.

O jūrą mėgstu audringą. Kai stoviu prie jos Dubultuose ar Berzcieme ir mane aptaško bangų purslai, man atrodo, kad su jais mane paliečia ir Jono pelenai.